

YASAL AÇIDAN GÖRME ÖZÜRLÜLER VE SORUNLARI

✎ *Murat UĞUR

Konuşmama başlamadan önce, böylesine anlamlı bir konuda düşüncelerimi dile getirebildiğim için çok mutlu olduğumu belirtmek istiyorum. Tabii bu konu ile ilgili sizlere aktarmak istediğim çok şey olması gerekirdi, yani böyle birkaç sayfa ile bu konuyu geçiştirmemeliydim. Fakat sürenin kısıtlı olması ve kendi kusurum olan fazla araştırma yapmamak nedenleri ile kendime göre önemli saydığım ve elde edebildiğim konulara değinerek konuşmamı tamamlamak istiyorum. Bu nedenle de şimdiden yapacağım hatalar için beni affetmenizi diliyorum. Hukuk Fakültesini temsil etmem nedeni ile konuşmamda görme özürlü arkadaşlarımızın hukuk mesleği ile ilgili sorunlarına değinmek istiyorum. Beni dinleyeceğiniz için şimdiden hepimize teşekkür ediyorum.

Dekanımız beni çağırıp böyle bir panelde konuşup konuşmayacağımı sorduğunda tereddüt ve sevinç hislerini bir arada yaşadım desem yalan olmaz. Zira fakülte tahsilim esnasında yakın ilişkiler kurduğum görme özürlü arkadaşlarımızın bana söyledikleri sorunlara yabancı olmamam ve bunları böyle bir panelde dile getirme fırsatının elime geçtiğini görmek bende bir sevinç uyandırdı. Öte yandan konuşmamı hazırlarken daha başka nelerden faydalanabileceğimi bilmemem keza böyle bir konuyu gerçekten iyi bir şekilde sunup sunamayacağımı düşünmek de bende bir tereddüte yol açtı diyebilirim. Tabii sevinç hislerim ve bunu doğuran

düşüncelerimin ağır bastığı gayet aşikâr ki şimdi karşınızdayım.

Şunu söyleyebilirim ki bu metni hazırlarken faydalanabileceğim yazılı kaynak miktarının çok az olması bende bir üzüntü yarattı, zira böylesine önemli bir konunun pekçok düşünürümüzce işlenmesi gerekir kanısındayım.

Hukuk fakültesi gibi mezun olduğunda pekçok alanda iş bulabileceğimiz bir fakültede görme özürlü arkadaşlarımızın mesleki sorunları ile ilgilenmemek düşünülemez. Fakat bu konunun çok az hukukçu tarafından işlenmesi de utanç vericidir.

Fakat şunu söylemek istiyorum ki hukukçuluk mesleğini icra eden ve bu konuda çok başarılı olan görme özürlü avukat ve hukuk müşaviri kişilerle yaptığım söyleşilerde onların bu yerlerini elde edene kadar pek çok sıkıntı çektiklerini öğrenmem bende bir üzüntü yarattı. Zira onlarla bizler arasında bir fark olduğunu sanmıyorum. Hepimiz bu fakülteden mezun oluyoruz, hepimiz aynı bilgileri belleğimizde taşıyoruz. Ama o arkadaşlarımız sırf görme özürlü diye üst mevkilere ve mesleklerinde iyi bir yere bizlerden daha zor şartlarda erişebiliyorlar. Bence bu çok saçma ve aynı zamanda da ülkemiz adına utanç verici bir durum.

Böyle bir girişten sonra konu ile ilgili konuşmamın önemli saydığım noktalara geçsem iyi olur fikrindeyim. Sizlere burada görme özürlü arkadaşlarımızın istihdamı ve bazı meslek dallarında istihdamlarını engelleyen yasal engelleri anla-

tacağım. I. Dünya savaşı sonlarına doğru başta Almanya olmak üzere bazı ülkeler görme özürü ve öteki özürülülerin normal iş yerlerinde istihdam sorununu yasal yükümlülüklerle çözmeye teşebbüs ettiler. Bu yoldan özel ve tüzel bütün iş yerleri belli oranda sakat almak zorunda bırıktıyordu. Bu konu elbetteki T.C. kanunlarında da yer almıştı. Öncelikle 931 sayılı iş kanunu ve bunu takip eden 25/8/1971 tarih ve 1475 sayılı iş yasasında bu konu ile ilgili bir madde yer almıştı. 1475 sayılı kanunun ilgili maddesinde 29/7/1983 tarih ve 2869 sayılı yasa ile yapılan değişiklik ile ilgili hüküm şu şekli almıştır. "İşverenler 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde % 2 oranında sakat kimseyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte çalıştırmakla yükümlüdürler. Keza bu madde; "çalıştırılacak sakatların nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel ve ücret şartları, İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından sakatların mesleğe yönlendirilmesi, mesleki yönden işverence nasıl işe alınacakları bir tüzükle düzenlenir" şeklinde bir hükümde yer alıyordu. Bu hükme binaen hazırlanan tüzük ve yönetmeliklerde göz sakatlıkları olan işçilerin de 25. maddedeki %2 oranında sakat işçi içinde düşünüleceği kabul ediliyordu. Keza böyle görme özürü kişilerin işe yerleştirilmeleri için genel olarak görevli veya ilgili devlet dairesi ile il ve belediyelerin, sermayesinin en az yarısı devlet, il ve belediyelere ait her çeşit teşekküllerin işbirliği yapmaları bu yönetmelikte öngörölmüşü. İtiraf etmeliyiz ki yönetmeliğin bu hükmü uygulamada bir anlam ifade etmemektedir. Zira

bazı kuruluşların görev anlayışı ve bir takım kişilerin konuya verdikleri önem dışında böyle işbirliği, bilinçli ve planlı bir şekilde yapılamamaktadır. Böyle bir işbirliğinin mevcut olmaması ve konuya gerekli ve yeterli önemin verilmemesi, sakatların özellikle de gözleri görmeyenlerin kanun ve yönetmelik hükümlerine uygun olarak ve kanuni oranda çalıştırılmaları olanağını sağlamamaktadır. Belirtilen durumlarda olanları çalıştırmak zorunda olan işverenlerin bunları, işyerlerinin bulunduğu bölgelerde görevli İş ve İşçi Bulma Kurumlarından istemeleri ve almaları zorunludur. Fakat yukarıdaki anlatımlarımız etkilerini burada da göstermekte ve bu konuda işverenlerden hemen hemen hiçbir istek gelmemekte ve hatta kurumun çabaları da direnme ile karşılanmaktadır.

Sakatların yapabileceği işlerin teknik öğretim yolları ile onlara öğretilmeleri, bunların sağlanıp işe alınmaları, bilgi ve yeteneklerini geliştirecek şekilde çalıştırılmaları esası da kabul edilmiştir. Hatta o kadar ki, işyerlerindeki bir kısım işlerin, olanaklar ölçüsünde, çalışanlara elverişli hale getirilmesi ve çalışmaları kolaylaştıracak şekilde düzenlenmeleri ilkesi de benimsenmiştir. İşte bu ilke bence önemlidir. Zira görme özürü arkadaşlarımızın da kendilerine verilen işleri, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra çok iyi bir şekilde yapabilecekleri bir gerçektir. Keza bu ilke ile devlete / idareye bir ödevin yüklendiği de açıktır ki Hollanda'da bu uygulanıyor.

Peki değindiğim bu ilke uygulamada özellikle çalışma hayatında nasıl bir değere sahip?

İzin verirseniz bunu kendi gözlemlerim ışığında cevaplamak istiyorum.

rum. Görme özürlü bir arkadaşımızın çalıştığı hukuki büroda o arkadaşımıza verilen dosyalar bir sekreterin aracılığıyla arkadaşımıza kasetler halinde sunuluyor ve arkadaşımız bu kasetleri dinleyip o konu ile ilgili fikirlerini sunabiliyordu. Ya da arkadaşımızın yeterli bilgi edinmesine imkân verecek şekildeki bilgi körler alfabeti ile kaleme alınıyor ve arkadaşımız konu hakkında bilgilendiriliyordu. Tabii bu tür kolaylaştırıcı düzenlemelerin çok az işyerinde uygulandığını da maalesef üzülerek söylemek istiyorum.

Sakat çalıştıran işyerlerine batı ülkelerinde mali, teknik, sağlık ve mesleki yardımlar sağlanmakta ve böylece işverenlerin sakat işçi çalıştırmaları teşvik edilmektedir. Böyle bir uygulamanın bizde de olumlu sonuçlar verebileceği bazı ilgililerce ifade edilmektedir. Temennim bu olmakla birlikte, Türkiye'de böyle bir uygulamanın amacından saptırılacağı yönündeki düşüncelerim kuvvetlidir. Zira iş kanununun 25. maddesindeki zorlamaya rağmen işverenler çok az sakat işçi çalıştırmaktadırlar.

Böyle bir mekanizmanın gelmesi halinde bu yardımları alabilmek amacı ile sakat işçileri istihdam edecek olan işverenlerin özürlü kişileri gerçekten istihdam edecekleri doğru mudur? Zira özürlü işçiyi işe alan işverenin, bu tür işçilerini en verimli olarak hangi işlerde kullanabileceğini bilmemesi nedeni ile özürlülerin sadece işyerlerine aybaşlarında uğrayıp ücretlerini almaları ve ayak bağı olmamalarını sağlamayı hedefleyecekleri düşünülmez mi?

Nitekim bu görüşlerim körlük ve sorunları çerçevesinde düzenlenen seminerlerde kanıtları ile ortaya konmuştur. Eğer

bu tür uygulamalar yapılacak ise bu tür düzenlemenin ülkemizde hiç gelişmemesini isterim. Zira en az dört yıllık hukuk eğitimini tamamlayacaksınız ve bir işyerine girmek için işverene başvuracaksınız. O işveren hem yasal mecburiyet hem de böyle yardımların kendinde uyandırdığı çekicilik ile sizi işe alacak fakat konudaki "meslek durumuna uygun işte çalıştırmakla yükümlüdür." kaidesi işverenlerce göze alınmayacak ve size hukuki sorunları ile ilgilenebileceğiniz alana değil de sekreterlik gibi, santral memurluğu gibi fazla gözünün önünde olmayacağına sokacak. Bu bir haksızlıktır. Zor bir hukuk eğitimini başarı ile bitiren bir arkadaşımız, görme özürlü diye hukuk bilgilerinin kullanabileceği bir alanda istihdam edilemeyecek ise onun hukuk fakültesinde okumasının bir anlamı kalır mı?

Böyle bir çıkıştan sonra konuya kaldığım yerden devam etmek istiyorum. Bugünkü çağdaş sosyal devlet anlayışı, görme özürlülerin acıma hissi ile değil, yapabilecekleri uygun işlerde çalıştırılarak yardıma muhtaç ve tüketici olmaktan çıkarılıp, üretici ve iş hayatına katkısı bulunan durumuna getirmek amacını taşımaktadır.

Bu da iş yaşamımızdaki tek bir madde ile olmayacaktır. Özel yasaya gereksinim olduğu gayet açıktır. Zira sakatların ikinci sınıf vatandaş olmadıklarının önce kendilerine kabul ettirilmesi modern toplumların başta gelen görevi olmaktadır. Ancak bu şekilde toplumun dengeli ve sağlıklı gelişmesi sağlanabilecektir.

Sakat kişilere iş bulamamanın sorunları sadece onları kollayan yasal maddelerin azlığından değil, ülkenin genel istih-

dam sorununun bir yan etkisi de olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İş ve işçi Bulma Kurumunun iş ve iş gücü bültenlerine göz attığımda sakat işçilerin gün geçtikçe daha fazla istihdam edildiklerini görmek beni memnun etti. (1976 tarihinde 1 ayda 297 sakata iş bulunmuş ve 1 yıl içinde bu sayının 3000 civarına erişeceği belirtilmiş) Fakat görmeyenlerin bu rakamlar içerisinde işgal ettikleri yerin az olması üzücü bir gerçektir de. Çünkü görmeyenlerin % 40'ın üzerinde sakat olanlar gibi ele alınmaları ve bu nedenle de hiçbir ilgisi bulunmayan işlere sevk edildiği görülmektedir. Bunda da İş ve İşçi Bulma Kurumunun tam anlamı ile uzmanlaşmış kadro kuramamasının ve ön değerlendirme yapılmadan sakatların rastgele işyerlerine sevk edilmesinin etkisi vardır.

Görme özürlülerin iş güçlerinden faydalanmanın çok daha yararlı olduğu görüşüne ben de katılmaktayım. Gerçekten görme özürlü kişinin verimi, işe intibakı sağlandığı takdirde normal bir işçinin veriminden aşağı kalmayacaktır. Hatta normal işçilerin kaçamaklarının bunlar tarafından yapılmayışı bazı hallerde verimliliği arttıran bir faktör de olacaktır. Bu genel değerlendirmelerden sonra hukuk mesleği yönünden görme özürlü arkadaşlarımızın karşılaştıkları sorunlara değinmek istiyorum.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu bazı maddelerinde özürlüleri yakından ilgilendiren hükümler içermektedir. Kanunun 48. maddesi devlet memurluğuna alınacak kişilerde olması gereken şartları sıralarken şöyle bir ifade kullanmıştır. "53. madde hükümleri saklı kalmak kaydı ile görevini devamlı yapmasına engel olabilecek vücut veya akıl hastalığı veya

vücut sakatlığı ile özürlü bulunmamak." Kanunun bu hükmü dikkatle okunur ise özürlülerin devlet memuru olması yasa ile yasaklanmıyor. Memuriyete sadece eğer özürü işini devamlı yapmasına engel teşkil edecek ise, alınmaz diyor. Yani özürüne rağmen işini ifa edebilecek ise devlet memuru olabilir. Fakat birçok kamu hizmetlerinde bu hüküm, herhangi bir sakatlığı olanın devlet hizmetlerinde çalışamayacağı biçiminde yorumlanmaktadır ki bu yorum şekli yasaya aykırıdır. Bu yorumlara kamu sektöründe görev arayan bir özürlü, bu hüküm yüzünden görevi, hangi tür özrün engelleyeceği belli olmadığından ne yapacağını bilemez hale gelmektedir. Kendi açımdan konuya bakarsam hukuk fakültesini bitiren epeyce görme özürlü arkadaşımız bulunduğu halde bunlar ne kurum hukuk müşavirliklerine ne de Adalet Bakanlığı örgütünde hakimlik veya savcılık görevlerine atanmamışlardır. Sekreter ya da yardımcı okuyucu yolu ile hukuk müşavirlikleri veya bazı hakimlik görevlerini verimli bir şekilde ifa edebilecekleri konusunda birtakım fikirlerin ortaya atılmış olduğunu da belirtmek istiyorum. Bu cümleyi biraz açmakta yarar görüyorum. Bilindiği üzere hakimlik mesleği hukuk fakültelerinde okuyan öğrencilerin istedikleri dallardan biridir. Yazılı ve sözlü sınavla hakimlik mesleğine girilmekte ve tabii bu sınavlardan görme özürlü arkadaşlarımız faydalandırılmamaktadır. Peki böyle bir uygulama niye yapılmaktadır?

TCK 59. maddede hakim yasal indirici nedenler dışında suçluda gördüğü cezaı azaltıcı sebepler nedeni ile ona vereceği cezada yapabileceği indirimden bahsediyor ki bu da suçlunun duruşmalardaki

davranışları ve hâkimin o kişiyle ilgili gözlemleri neticesinde elde ettiği kanaatlar olmaktadır. Keza CMUK da yer alan kaidelerde hakimin sanığı sorguya çekebileceği, tanıkları dinleyeceği, delilleri inceleyeceği gerekirse suç mahallinde keşif yaparak bir kanaate varabileceği, duruşmanın ahengini bozacak durumlara engel olacağı belirtilmektedir. Keza CUMK da benzer kaideler getirmekte ve keşif müessesesine yer vermektedir. Yani hakimin gözlerini kullanmasını gerektiren bazı müesseseler düzenlenmektedir. Bu nedenle de hâkimlik mesleğine görme özürülü arkadaşlarımızın alınmadığı belirtilmektedir. Keza "hâkimler ve savcılar yüksek kurulunun bir kişinin hakimliğe kabulüne karar verebilmesi o kişinin mesleğinin gerektirdiği ve özel kanunlarda belirtilen şartlara sahip olmasına bağlıdır" şeklindeki yasa hükmü de bu görüşleri desteklemektedir.

Hâkimlik, adli hakimlik ve idari hakimlik şeklinde iki ana dala ayrılmaktadır. İdari yargı alanında görev alan hakimler genelde dosya hakimi adı ile anılmaktadır. Zira bu hakimler kararlarını dosya üzerindeki bilgilere göre vermektedirler. Tarafları dinleyerek karara varmalarına çok ender rastlanmaktadır. İşte bu nedenle de görme özürülü arkadaşlarımızın yardımcı okuyucu yardımı ile hakimlik yapabilecekleri söylenmektedir. Böyle bir düşünce şimdilik bir düşünce fakat ileride bunun uygulama alanına sokulması benim de bir temennimdir.

Hukuk müşavirliği konusunda da aynı yolun izlenmesi bizimle birlikte dört yıl hukuk eğitimi gören ve bence bizlerden daha başarılı olan arkadaşlarımızın bu konuda görev ifa edebilmelerini sağlayacaktır. Böylece de görme özürülü hukuk fakültesi öğrencilerinin sadece avukatlık

yapmaları, diğer hukuki meslekleri yapmamaları ortadan kaldırılmış olacaktır.

Şimdi de hukukçuluk mesleğinin bir dalı olan avukatlık ve bu dalda görme özürülü arkadaşlarımızın karşılaştığı sorunlara değinmek istiyorum. Akıl gücü olan, duyma ve söyleme yetilerine sahip ancak görme ve ortopedik özürülü olan kişiler hukuka duyduğu saygı ile hukuk kademelelerinden geçtikten sonra avukatlık yapma hakkını kazanabilmektedirler. İnsan haklarına dayalı anayasal ve yasal hakların özürülcere de çok görülmeden uygulanmış olması onlara hoşgörü ile yaklaşma niyeti ile özürülülerin bu güç mesleğin icrasında oldukça yoğun olan problemleri en aza indirilmiş olacaktır. Öncelikle size şunu söylemek istiyorum. Görme özürülü olan ve mesleğinde son derece başarılı olan bir avukat arkadaşımız, aldığı davalarda tapu dairesinde görebileceği bir işlem olduğunda imzasını göremediği için imzasının geçersiz olduğu ve sağır okulundan müşavir getirmesi şeklindeki sözlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Peki görme özürülü arkadaşlarımızın avukatlık yapmaları engellenebiliyor mu?

Avukatlık kanununun 5. maddesinde avukatlık mesleğine kabul için gerekli olan şartlar sıralanırken şu ifadeye de yer verilmiştir. "Avukatlığı sürekli olarak gereği gibi yapmaya engel vücut veya akılca malül olmak, avukatlığa kabulde engeldir." Fakat bu maddenin hâkimlik ve savcılıkta olduğu üzere kesin engel teşkil etmediği ülkemizde serbest avukatlık yapan pek çok görme özürülü arkadaşımızın varlığı sebebi ile kanıtlanmıştır. Böyle bir arkadaşımızla tanışma fırsatım da olmadı değil. Kendisi doğup büyüdüğü şehirde avukatlık yapıyordu ve işinde oldukça iyi idi. Öyle ki şehirdeki en iyi boşanma avu-

katı olarak da anılıyordu. Keza ona gelen müvekkilci ile yaptığım görüşmelerde arkadaşımızın görme özürülü olmasının kendilerini ilgilendirmediyi zira ona avukat olduğu için, onun hukuk bilgisine güvendikleri için geldiklerini söylediler. Toplumda acıma hissini ön plana çıkarmadan böyle mantıklı düşünebilen insanların olması beni çok mutlu etmişti.

Size bir dergide okuduğum yazıdan bazı bölümlerini aktarmak istiyorum: Hollanda körler ve sağır kurumunda avukat olarak çalışan bir zat belki de çok şanslı, zira kendisi de özürülü olmasına rağmen geliştirilen teknoloji sayesinde yaşamı ve mesleğini icra etme düzeyi yükseltilmiş, özel alfabeti, kitapları ve yazı makinasına sahip, bunda Hollanda hükümetinin özürülere verdiği önemin de rolü büyüktür.

Anladığımız gibi konuşmada bahsettiğim özürülülerin çalışmalarını kolaylaştırıcı düzenlemelerin getirilmesi ilkesi Hollanda'da kabul edilmiştir. Tabii ki bu avukatın hiç sorunu da yok değil zira her ne kadar diğer meslekdaşları ile eşit şartlarda olsa da yine de bazı engellerle karşılaşılıyor.

Bu örneği de belirttikten sonra konuşmamı tamamlasam iyi olur kanısındayım. Hukuk fakültesinde okuduğum için konuya hukuk açısından yaklaşacağımı belirtmiştim. Tabii bu demek değildir ki görme özürülülerin karşılarında başka işlere girmelerine engel olan yasal engeller olmasın, fakat bunlara değinmek istemedim. Şunu söylemek istiyorum ki görme özürülü arkadaşlarımız hangi mesleğe atılırlarsa atılınsınlar o işte verimli olabilmek için ellerinden gelen gayreti göstereceklerdir. Buna inancım sonsuzdur. Onlar ikinci sınıf vatandaş değildir. Onların

üzerlerinde taşıdığı özür onları dışlamamıza neden olmamalıdır, aksine onlarla birlikte yaşamın yollarını hep birlikte aramalıyız.

Temenni niyetinde olan birtakım hususları da belirtmeyi bir borç sayıyorum:

- Özürülü avukatları korumak için Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Barolar Birliği ve ilgili baro eşgüdümünde olmalıdır.

- Özel olarak geliştirilmiş bilgisayar, özel alfabeti ders kitapları, yazı makineleri devlet tarafından karşılıksız olarak özürülü avukatların kullanımına sunulmalıdır.

- Toplum acımak yerine onlara ilgi göstermeli ve sorunlarıyla ilgili güçlüklerini öğrenmeye çalışmalıdır.

- Görme özürülülerin mesleki ve sosyal etkinliklerde verimliliğini ve refahını yükseltecek tedbirler geliştirilmelidir. Her özürülü birey, sosyal devlet koşulunun gereği toplumdan ve devletten yardım görmek hakkına sahip olmalıdır.

- Özürülülerini eğitmek, korumak, istihdam edilebilir becerilere ulaştırmak amacıyla yönelik her çaba, devletten gelsin ya da gönüllü kuruluşlardan gelsin, desteklenmeli ve özendirilmelidir.

- Özürün türü ve dercesi ne olursa olsun, özürülüler aile bireyleriyle birlikte eğitim, koruma, istihdam edilebilir becerileri kazanma, kişiliğin gelişimi ve toplumda kaynaşma süreçlerinin tümünden yararlanabilmeli ve bu olanaklar, tüm özürülülerin savsaklanamaz, gözardı edilemez ve kısıtlanamaz hakları olarak yasalarda yerini bulmalıdır.

Beni dinlediğiniz için hepimize teşekkür ediyorum!